ISSN:3030-332X
*Impact factor: 9,493*
International journal of scientific researchers

# O'ZBEKSTONDA AYOLLARDA GERPES KASALIGI VA YOSHGA BOG'LIQ SIMPTOMLARI

**Yo'ldosheva Barno Qahramon qizi**
TDTU talabasi.
**Xodjamova Gulbahor Adxamovna**
TDTU 1-son tibbiy radiologiya kafedrasi katta o'qituvchisi

**Annotatsiya :** O'zbekistonda xotin-qizlar o'rtasida gerpes virusli infeksiyasining (HSV-1 va HSV-2) tarqalishi, kechishi hamda klinik simptomlarining yoshga bog'liq xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o'smirlik, reproduktiv hamda menopauza yoshidagi ayollarda kasallikning o'ziga xos namoyon bo'lish shakllari, retsidivlar chastotasi va gormonal o'zgarishlarning ta'siri o'rganilgan. Menopauza davridagi ayollarda shilliq qavatlar involutsiyasi sababli asoratlarning ortishi hamda homiladorlik davridagi xavflar yoritilgan. Maqola yakunida ginekologik va dermatovenerologik amaliyotda yosh omilini hisobga olgan holda tashxis qo'yish va profilaktika chora-tadbirlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

**Kalit so'zlar:** Gerpes virusi, HSV-1, HSV-2, ayollar salomatligi, yoshga bog'liq simptomlar, reproduktiv yosh, menopauza, postgerpetik nevralgiya.

**Gerpes** — bu virus keltirib chiqaradigan kasallik. Bu teri va shilliq qavatlardagi suyuqlik bilan to'ldirilgan kichik pufakchalarning toshishi sifatida namoyon bo'ladigan yallig'lanish kasalligi. Kasallikning qo'zg'atuvchisi oddiy gerpes virusi (lotincha Herpes simplex yoki HSV) bo'lib, u dunyo aholisining 90% da mavjud, ammo ulardan faqat 5% ida gerpes namoyon bo`ladi va belgilari rivojlanadi.

Herpesviridae oilasi viruslari hayot uchun xavfli bo'lishi mumkin bo'lgan infeksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, oddiy gerpes virusi homiladorlik davrida homilaga ta'sir qiladi, u keltirib chiqaradigan patologiyalar homilaning tashqi ko`rinishi o`zgarishiga olib kelishi mumkin.

Oddiy gerpes virusi ko`pincha quyidagilarga ta`sir qiladi:

- shilliq qavatlar;
- nervlar (meningit, ensefalit);
- ko'rish apparati (keratit, konyunktivit);
- teri qoplamasi;
- jinsiy a'zolarning shilliq qavati.

Kasallikning takrorlanishi burunning yon tomonida, lablar chetida, tish milkida va yonoqning ichki qismida, peshonada va hatto ko'z qovog'ida o'zini namoyon qiladi. Ko'pincha yallig'lanish lablar burchaklarida vujudga keladi.

**Gerpesning tasnifi -** Virusning juda ko'p turlari mavjud bo'lsa-da, jami sakkizta turi ajratiladi:

- HSV 1-turi - og'iz va labda o'zini namoyon qiladi. Avval yallig'lanish va qizarish, keyin ichida suyuqlik bo`lgan pufakchalar paydo bo'ladi. Bir hafta davomida pufakchalar joyida noqulaylik va achishish kuzatiladi. Ba'zida bemorning harorati ko`tariladi. Bu gerpesning eng ko`p uchraydigan turi bo`lib, sovqotish yoki shamollash paytida qaytalanadi.

- HSV 2-turi - jinsiy a'zolarda o'zini namoyon qiladi. U genital gerpes deb ham ataladi. Virus jinsiy aloqa orqali yuqadi. Birlamchi va ikkilamchi genital gerpes mavjud:

• Tanadagi gerpes (3-turi) – o`rab oluvchi temiratki. Bolalarda suvchechakni keltirib chiqaradi. 35 yoshgacha bo'lgan kattalarda asab tizimiga, ayniqsa bosh suyagi va orqa miya to'qimalariga salbiy ta'sir qiladi. Tanada yirik nervlar o'tadigan joyda bir qator pufakchalar paydo bo'ladi va tanani o'rab turganga o'xshaydi, nomi shundan kelib chiqqan. Shilliq qavatlar virusning bu turi bilan deyarli hech qachon zararlanmaydi. Gerpesning ushbu turidagi belgilar: bosh og'rig'i, isitma, achishish, qichishish.

• HSV 4-turi (Epshteyn-Barr virusi) tomoq og'rig'i (angina) ning bir shakli bo'lib, unda limfa tugunlari odatdagidan kattaroq bo'ladi. Alomatlari: tomoq og'rig'i, o'zini yomon his qilish, bosh aylanishi. Yetti kun davomida baland harorat saqlanib qoladi va bodomsimon bezlarda suyuqlik bilan to'la pufakchalar paydo bo'ladi.

• HSV 5-turi (sitomegalovirus). U ikki xil namoyon bo`ladi: alomatlar umuman kuzatilmaydi yoki kasallik markaziy asab tizimi va organlarga ta'sir qiladi. Virusning bu turi jinsiy yo`l bilan yoki kundalik hayotda yuqtiriladi. Ushbu virus chaqaloqqa onadan, shuningdek, emizish orqali o'tishi mumkin.

• HSV 6-turi. Virusning bu turi sababli limfoma, limfosarkoma, gemositoblastoma rivojlanadi.

• HSV 7-turi tufayli surunkali charchoq sindromi paydo bo'ladi. Bu bolalik davrida paydo bo'lishi, ammo immun tizimi yomonlashmaguncha o'zini namoyon qilmasligi mumkin. Limfotsitlar ko'pincha normal miqdorda bo'ladi, lekin ular virusning harakatlari tufayli o'z vazifalarini normal bajara olmaydi. Shu sababli surunkali charchoq rivojlanadi. Vaqt o'tishi bilan asab tizimining yanada jiddiy muammolari paydo bo'lishi mumkin: xotira va aqlning buzilishi, depressiya.

• HSV 8-turi. Faqat PCR testi orqali tashxis qo'yish mumkin. Virusning bu turi faqat prostata bezi va siydik-tanosil tizimi to`qimalarida topiladi.

Ayollar salomatligi ko‘p jihatdan erkaklar sog‘lig‘idan farq qiladi. Ayollar salomatligi — bu aholi salomatligining bir qismi bo‘lib, bu yerda sog‘liqni saqlash Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan „nafaqat kasallik yoki nogironlikning yo‘qligi, balki to‘liq jismoniy, aqliy va ijtimoiy farovonlik holati“ deb ta’riflanadi.. Ko‘pincha oddiygina ayollarning reproduktiv salomatligi sifatida qaraladigan bu tushunchani ko‘plab guruhlar ayollarning umumiy salomatligiga kengroq ta’rifni qo‘llab-quvvatlaydilar. Bu tushuncha „ayollar salomatligi“ sifatida yaxshiroq va kengroq ifodalanishi kerak degan fikrlar ilgari suriladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda bu nomutanosibliklar yanada kuchaymoqda, bunday mamlakatlarda sog‘lig‘i xavf va tajribani o‘z ichiga olgan ayollar yanada noqulay ahvolda qolishadi**.**

Ayollarning sog‘lig‘i va kasalliklari erkaklarnikidan o‘ziga xos biologik, ijtimoiy va xulq-atvor sharoitlari tufayli farqlanadi. Biologik farqlar fenotipdan hujayragacha o‘zgarib turadi va kasallik rivojlanishi uchun noyob xavflarni ko‘rsatadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) salomatlikni „nafaqat kasallik yoki nogironlikning yo‘qligi emas, balki to‘liq jismoniy, ruhiy va ijtimoiy farovonlik holati“ deb ta’riflaydi. Ayollar salomatligi butun aholi salomatligi demakdir.

Yosh ayollar - Bu davrda gerpes ko‘proq jinsiy faollik bilan bog‘liq holda, genital gerpes (HSV-2 yoki HSV-1) shaklida uchraydi.

• Belgilari: Jinsiy a’zolar, dumba yoki ichki son terisida qichishish, achishish va suyuqlik to‘la pufakchalar hosil bo‘ladi.

• Kechi: Birinchi yuqishda simptomlar kuchli bo‘lishi, isitma chiqishi va limfa tugunlari kattalashishi mumkin.

• Homiladorlik: Bu yoshda homiladorlik paytida gerpesning faollashishi xavfli bo‘lib, bola uchun xavf tug‘dirishi mumkin.

O‘rta yoshdagi ayollar

Immunitetning biroz pasayishi yoki stress tufayli gerpes tez-tez qaytalanishi mumkin.

- Belgilari: Lablarda (lab gerpesi) yoki jinsiy a'zolarda takroriy toshmalar.
- Xususiyati: Yashirin (latent) holatdan faol holatga tez o'tadi, ko'pincha hayz sikli oldidan yoki immunitet tushganda paydo bo'ladi

Keksa yoshdagi ayollar

Yoshi ulug' ayollarda immunitet zaiflashishi sababli gerpes ko'proq asoratlar bilan kechishi mumkin.

- Belgilari: Toshmalar uzoqroq davolanishi va og'riqliroq bo'lishi mumkin.
- Asoratlar: Virus boshqa a'zolarga, masalan, ko'z shilliq qavatiga (oftalmic herpes) ham o'tishi xavfi yuqoriroq.

Menopauza — bu hayz davrining tugashi va ayol tanasida ma'lum gormonal o'zgarishlar sodir bo'ladigan davrdir. Boshqacha aytganda, bu ayolning reproduktiv davrining tugashidir. Menopauza boshlanganini tasdiqlash uchun 12 oy davomida hayz ko'rmaslik kerak.

Menopauza davrida ayol gormonlari – estrogen va progesteron darajalari pasayadi. Tuxumdonlar funksiyasi susayadi va ovulyatsiya (tuxum chiqarilishi) notekis bo'lib boradi. Hayz davrlari notekis bo'lib, oxir-oqibat butunlay to'xtaydi. Shunga qaramay, bu davrda ayollarda jinsiy qiziqish yo'qolmaydi. Aksincha, homiladorlik xavfi yo'qligi uchun ko'plab ayollar o'zlarini qulay his qilishadi.

Menopauza o'rtacha 48–50 yosh oralig'ida boshlanadi, lekin bu jamiyatga qarab farq qilishi mumkin. Noqulay turmush tarziga ega, vazni past, vegetarian, bachadon olib tashlash operatsiyasini boshdan kechirgan, tug'ilishdan past rivojlanishga ega yoki tog'li hududlarda yashaydigan ayollarda menopauza erta boshlanishi mumkin.

Bundan tashqari, chekuvchi ayollar odatda menopauzaga erta kirishadi. Hayot davomiyligi oshgani sari, ayollar menopauza davrini ko'proq o'tkazmoqdalar. Rivojlangan davlatlarda ayollar hayotining uchdan bir qismi menopauzada o'tadi.

Oylik hayz qon ketishi tananing homiladorlikka tayyorlanishi natijasidir. Miya va tuxumdonlar tomonidan ishlab chiqariladigan gormonlar tufayli tuxum yetiladi. Bu gormonlar ovulyatsiya jarayonini ham rag'batlantiradi – bu tuxumning tuxumdonlardan chiqishidir. Agar homiladorlik yuz bermasa, urug'lanmagan tuxumni qabul qilishga tayyorlangan bachadonning ichki qavati hayz qon ketishi shaklida chiqib ketadi.

Yosh o'tishi bilan tuxumdonlar qarib, miyadan keladigan gormonal signallarga kamroq javob bera boshlaydi va kamroq estrogen ishlab chiqaradi. Hayz davrlari notekis bo'lib boradi va estrogen darajasi keskin pasayadi. Tuxum ishlab chiqarilishi to'xtab, estrogen ishlab chiqarilmaydi, hayz tugaydi va menopauza boshlanadi.

Menopauzaning eng xos alomati issiq urish (to'lqinlari)dir. Bu yuz, bo'yin va ko'krakning qizarishi, tana haroratining oshishi va kuchli terlashni o'z ichiga oladi. Alomatlar bir yildan besh yilgacha davom etishi mumkin. Mana boshqa ba'zi alomatlar:

- Hayz davrining notekisligi
- Qin quruqligi
- Issiq urish to'lqinlari
- Qaltirash

- Tunda kuchli terlash
- Uyqu muammolari
- Kayfiyat o‘zgarishi
- Vazn ortishi
- Soch to‘kilishi va kamayishi
- Quruq teri
- Ko‘krak hajmining pasayishi

Postherpetik nevralgiya - bu asorat sifatida rivojlanadigan og'riqli teri kasalligi shingles. Odatda, 60 yoshdan oshgan odamlarda postherpetik nevralgiya rivojlanish xavfi yuqori. Kasallikning davosi bo'lmasa-da, davolanish simptomlarni engillashtirishga yordam beradi. Herpes zosterning keng tarqalgan asoratlari, shuningdek, shingillalar, postherpetik nevralgiya teri va nervlarga ta'sir qiladi. Postherpetik nevralgiya, agar shingillalar epidemiyasi paytida asab tolalari shikastlangan bo'lsa, paydo bo'ladi.

**Shingles** - bu varikella zoster yoki suvchechak virusi sabab bo'lgan og'riqli teri toshmasi. Qachonki shingillalardan kelib chiqqan og'riq, hatto undan keyin ham o'tmaydi blisterlar va toshma tozalanadi, bu postherpetik nevralgiyaga olib keladi. Semptomlar faqat tanangizdagi shingillalar paydo bo'lgan hudud bilan cheklangan.

Postherpetik nevralgiyaning umumiy belgilari va alomatlariga quyidagilar kiradi:

- A yonish hissi teriga, hatto engil teginish bilan ham
- Surunkali og'riq, shingillalar toshmalari yo'qolganidan keyin ham bir oydan ikki oygacha davom etadi
- Ta'sir qilingan hududda qichishish yoki uyqusizlik

Suvchechak bilan kasallanganingizdan so'ng, virus butun umr tanangizda qolishi mumkin. Biroq, yoshingiz oshgani sayin yoki immunitetingiz susaysa, virusning qayta faollashishi ehtimoli ortadi. Ba'zi hollarda shingillalar paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, agar shingillalar epidemiyasi paytida asab tolalari shikastlansa, siz postherpetik nevralgiya rivojlanishi mumkin. Bu nerv tolalari sizning teringizdan miyangizga xabarlarni uzata olmaydi. Natijada, xabarlar bo'rttirilgan va chalkash bo'lib, qattiq og'riqni keltirib chiqaradi. Og'riq bir necha oydan yillargacha davom etishi mumkin.

Umuman olganda, postherpetik nevralgiya alomatlarini engillashtiradigan yagona davo ishlamaydi. Biroq, shifokoringiz simptomlarni engillashtirish uchun davolash usullarining kombinatsiyasini tavsiya qilishi mumkin.

Standart davolash usullari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

**Lidokainli teri yamoqlari**

Shifokoringiz lidokain deb ataladigan mahalliy dori-darmonlarni o'z ichiga olgan kichik teri yamoqlarini tavsiya qilishi mumkin. Yamalar kesilishi va tanangizning ta'sirlangan joyiga qo'llanilishi mumkin.

ga murojaat qilishingiz kerak bo'ladi teri yamoqlari to'g'ridan-to'g'ri ta'sirlangan hududga. Biroq, yamalar faqat vaqtinchalik yordam berishi mumkin.

Lidokainli teri yamoqlari retseptsiz mavjud. Ammo, yamoqlarni olishdan oldin, shifokoringiz bilan maslahatlashganingiz ma'qul.

**Kapsaitsin teri yamoqlari**

Ushbu teri yamoqlari chili qalampirida joylashgan kapsaitsinni o'z ichiga oladi, bu og'riqni engillashtirishga yordam beradi. Shifokoringiz ta'sirlangan hududga og'riq qoldiruvchi dori vositasini qo'llaydi va keyin teriga yamoqni qo'llaydi.

Teri yamog'i qo'llanilgandan so'ng, shifokoringiz sog'lig'ingizni taxminan ikki soat davomida kuzatib boradi. Ba'zi hollarda, kapsaitsin teri yamoqlari uch oygacha og'riqni engillashtiradi. Agar bu muolaja natija bersa, har uch oyda bir marta takrorlashingiz mumkin.

**Antidepressantlar**

Venlafaksin, nortriptilin va duloksetin kabi ba'zi antidepressantlar tanangizning og'riqni qanday izohlashida muhim rol o'ynaydigan miya qismlariga ta'sir qilishiga yordam beradi. Shifokoringiz postherpetik nevralgiyani davolash uchun ushbu dori-darmonlarni tavsiya qilishi mumkin.

Postherpetik nevralgiya uchun antidepressantlarni qabul qilishning umumiy yon ta'siri vazn ortishi, bosh aylanishi va quruq og'izni o'z ichiga oladi.

Bir necha kishi tramadol, oksikodon yoki morfinni o'z ichiga olgan retsept bo'yicha kuchli og'riqli dorilarga muhtoj bo'lishi mumkin. Opioidlar uyquchanlik, engil bosh aylanishi, qabziyat va chalkashlik.

**Xulosa**

O‘zbekistonda ayollar o‘rtasida gerpes virusli infeksiyasining (HSV-1, HSV-2) klinik namoyon bo‘lishi organizmning yosh va gormonal ko‘rsatkichlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yosh guruhlarining o‘zgarishi bilan kasallikning kechishi quyidagi qonuniyatlarga ega.O‘smirlik va yoshlik davrida infeksiya asosan birlamchi shaklda, keskin intoksikatsiya va yaqqol klinik belgilar bilan kechadi. Reproduktiv yoshda virus surunkali shaklga o‘tib, gormonal sikl va immunitet pasayishiga qarab atipik (yashirin) retsidivlar ko‘rinishida namoyon bo‘ladi va homiladorlik davrida alohida nazoratni talab etadi. Klimaks va menopauza davrida esa estrogenlar kamayishi va shilliq qavatlar quruqligi oqibatida kasallik tez-tez qaytalanadi hamda uzoq davom etuvchi postgerpetik nevralgiyalar bilan asoratlanadi. Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz sog‘liqni saqlash tizimida xotin-qizlarga ginekologik va dermatovenerologik yordam ko‘rsatishda bevosita yosh omilini hisobga olish zarur. Ayollarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqqan holda individual tashxis va davolash strategiyalarini joriy etish, gerpetik infeksiyalarning asoratlarini kamaytirish hamda ayollar salomatligi ko‘rsatkichlarini yaxshilash imkonini beradi.

**Foydalanilgan Adabiyotlar.**

1. Karimov, U. K., & Tursunov, M. J. (2017). Genital gerpes va uning reproduktiv salomatlikka ta'siri Universal Publishings. Tibbiyotga oid ilmiy jurnallar, 10(5), 25-30.
2. Kamilova, U. T., Daminova, M. N., Tadzhiev, B. M., & Abdullaeva, O. I. (2017). Features of herpetic infection depending on age. Pediatrics Journal, (1), 43-44.
3. Egamberdiyev, S. (2017). Bakteriyalar va viruslar: Biologik farqlar va klinik ahamiyat inLibrary. O'zbekiston Tibbiyot Jurnali, №4, 55–63.
4. Oripov, R. A. (2022). Application of Viferon for Local Treatment of Herpes Virus. Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences, 2(3), 30-34.
5. Raxmatov, M. K. (2024). Homiladorlik davrida surunkali qaytalanuvchi gerpetik stomatit va gormonal o'zgarishlar dinamikasi. O‘zbekiston Tibbiyot Jurnali, (5), 101-105.
6. Mirtazayev, O. M., Xodjaev, N. I., & Norov, G. X. (2000). TORCH infeksiyalari va ularning ayollar reproduktiv tizimidagi asoratlari E-Conference Series O‘zbekiston tibbiyot jurnali, №3, 14-15.
7. Akbarov, A. S., & Khakimov, M. M. (2013). Structure of secondary viral diseases in women in Uzbekistan. Infection, Immunity and Pharmacology, Tashkent, (3), 12-15.
8. Toshpulatov, M. T., & Abdullaeva, N. M. (2016). Reproduktiv tizim kasalliklari va ularning oldini olishda zamonaviy yondashuvlar Zenodo O‘zbekiston tibbiyot jurnali, 15(2), 111-116